JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH
Volume 4, Issue 9, October-November 2026 Online ISSN: 3030-3508
https://spaceknowladge.com

SOVET DAVRIDA FARG‘ONA VILOYATI MADANIYAT UYLARI FAOLIYATINING MODDIY-TEXNIK BAZASI VA KADRLAR TA’MINOTI (1946–1991)

Ashurova Gulruxsor Baxromjon qizi
Farg‘ona shahar 42-sonli umumiy o‘rta ta'lim maktabi tarix o‘qituvchisi.

gulibahromjonovna@gmail.com

ИНФОРМАЦИЯ О СТАТЬЕ

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:
Received:06.11.2026
Revised: 07.11.2026
Accepted:08.11.2026

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:
Farg‘ona viloyati, madaniyat uyi, klub muassasasi, madaniy-oqartuv ishlari, moddiy-texnik baza, kadrlar, badiiy havaskorlik, sovet davri, arxiv hujjatlari..

АННОТАЦИЯ:

Maqolada 1946–1991-yillarda Farg‘ona viloyatida madaniyat uylari va klub muassasalari faoliyatining moddiy-texnik asoslari hamda kadrlar bilan ta’minlanishi tarixiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda urushdan keyingi tiklanish, 1950–1960-yillardagi institutsional kengayish, 1970–1980-yillardagi ommaviy madaniy-ma’rifiy faoliyat va qayta qurish davridagi o‘zgarishlar alohida bosqichlar sifatida ko‘rib chiqiladi. Farg‘ona viloyati ijroiya qo‘mitasining 1945-yil 2-dekabrdagi 860-son qarori madaniyat-oqartuv ishlarini hududiy boshqarish tizimining muhim tashkiliy asosi sifatida baholanadi. “O‘zarxiv” ma’lumotlarida viloyat Madaniyat boshqarmasiga oid 1945–2006-yillar hujjatlari saqlanayotgani qayd etilishi mazkur mavzuni arxiv manbalari asosida yanada chuqur o‘rganish imkonini ko‘rsatadi. Maqolada bino va jihozlar, elektr ta’minoti, sahna va kinoapparatura, kutubxona fondlari, transport hamda moliyalashtirish masalalari bilan bir qatorda klub mudirlari, badiiy rahbarlar, kutubxonachilar, musiqa va texnik xodimlarning kasbiy tayyorgarligi yoritiladi. Mavjud manbalar asosida moddiy baza kengaygani bilan uning hududlar kesimida bir xil bo‘lmagani, kadrlar malakasi va muassasalarning real ishlash imkoniyati o‘rtasida tafovutlar yuzaga kelgani xulosa qilinadi.

KIRISH

Madaniyat uylari va klub muassasalari sovet davrida aholining bo‘sh vaqtini tashkil etish, badiiy havaskorlikni rivojlantirish, siyosiy-ma’rifiy targ‘ibot olib borish hamda mahalliy

jamoatchilikni turli tadbirlarga jalb etishda muhim o‘rin tutgan. Ular faqat konsert yoki bayram tadbirlari o‘tkaziladigan maskan bo‘lmay, ma’ruza, to‘garak, kutubxona, kino namoyishi, havaskor teatr, musiqa va raqs mashg‘ulotlari jamlangan ko‘p funksiyali ijtimoiy-madaniy markazlar sifatida faoliyat yuritgan. Shu sababli mazkur muassasalarning tarixini o‘rganishda faqat tadbirlar soni yoki tarmoqning kengayishiga emas, balki binolarning holati, jihozlar, moliyaviy imkoniyatlar va xodimlarning kasbiy salohiyatiga ham e’tibor qaratish zarur.

Farg‘ona viloyati ushbu jarayonlarni o‘rganish uchun muhim hududlardan biridir. Viloyatning shahar va qishloqlarida turli ishlab chiqarish tarmoqlari, jamoa va davlat xo‘jaliklari, ta’lim muassasalari hamda zich aholi punktlari mavjud bo‘lgani madaniy xizmatni tashkil etish masalasini dolzarb qilgan. Biroq shahar markazlari bilan chekka qishloqlar o‘rtasidagi masofa, iqtisodiy imkoniyatlar, bino fondi va mutaxassislar taqsimotidagi tafovutlar madaniyat muassasalarining faoliyatiga turlicha ta’sir ko‘rsatgan.

Mavzuning muhim boshlang‘ich hujjatlaridan biri Farg‘ona viloyat ijroiya komitetining 1945-yil 2-dekabrdagi “Farg‘ona viloyat ijroiya komiteti qoshida madaniyat-oqartiruv ishlari bo‘yicha bo‘limni tashkil etish haqida”gi 860-son qaroridir. “O‘zarxiv” agentligi e’lon qilgan ma’lumotga ko‘ra, ushbu qarorda kutubxonalar, muzeylar, qizil choyxonalar, o‘quv klublari, ma’ruza byurolari hamda madaniyat va istirohat bog‘lari faoliyatini takomillashtirish, shu sohadagi kadrlar malakasini oshirish masalalari ko‘zda tutilgan [1]. Demak, 1946-yildan boshlanadigan tadqiqot davri avvaldan shakllana boshlagan hududiy boshqaruv va tashkiliy asoslar bilan chambarchas bog‘liq.

Tadqiqotning maqsadi — 1946–1991-yillarda Farg‘ona viloyati madaniyat uylari faoliyatida moddiy-texnik ta’minot va kadrlar masalalarining o‘zaro bog‘liqligini ochib berish, davrlar bo‘yicha asosiy o‘zgarishlar va muammolarni aniqlash. Maqolaning vazifalari quyidagilardan iborat: madaniyat uylari faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslarini tavsiflash; moddiy-texnik bazaning tarkibiy qismlarini tahlil qilish; xodimlar tarkibi va malakasiga qo‘yilgan talablarni ko‘rib chiqish; shahar-qishloq tafovutlarini baholash; sovet mafkuraviy siyosati va mahalliy madaniy ehtiyojlar o‘rtasidagi munosabatni yoritish.

Tadqiqot obyekti — 1946–1991-yillarda Farg‘ona viloyatida faoliyat yuritgan madaniyat uylari, qishloq klublari va ularga aloqador madaniy-oqartuv muassasalari. Tadqiqot predmeti esa mazkur muassasalarning moddiy-texnik ta’minoti, moliyalashtirish mexanizmlari, xodimlar tarkibi, kasbiy tayyorgarligi va kundalik faoliyatidir.

Maqola tarixiylik, xolislik, tizimli tahlil, qiyosiy-tarixiy va muammoviy-xronologik yondashuvlar asosida tayyorlandi. Manbalar sifatida “O‘zarxiv” agentligining Farg‘ona viloyati Madaniyat boshqarmasi tarixiga oid e’lon qilingan ma’lumoti, Farg‘ona vodiysi qishloqlaridagi madaniy muassasalar faoliyatini yorituvchi ilmiy maqola, O‘zbekiston SSR madaniyat uylari tarixiga bag‘ishlangan tadqiqot hamda OAK platformasida joylashtirilgan ilmiy avtoreferat materiallaridan foydalanildi [1–4].

Manbalarni tahlil qilishda ularning mazmuni va daliliy imkoniyatlari farqlandi. Rasmiy arxiv xabari 1945-yildagi tashkiliy qaror hamda viloyat Madaniyat boshqarmasiga tegishli hujjatlar majmuasi mavjudligini tasdiqlaydi. Ilmiy maqolalar esa Farg‘ona vodiysi qishloqlarida klub va kinoteatrlarning ishlashi, mutaxassislar yetishmovchiligi, aholining bo‘sh vaqtini tashkil etishdagi qiyinchiliklar haqida umumiy tahliliy tasavvur beradi [1; 2]. Respublika miqyosidagi statistik ko‘rsatkichlar Farg‘ona viloyatining aniq ko‘rsatkichi sifatida emas, balki umumiy siyosiy-iqtisodiy muhitni tavsiflash uchun qo‘llanildi.

Muhim metodologik cheklov shundan iboratki, ochiq manbalarda 1946–1991-yillar bo‘yicha Farg‘ona viloyatining har yilgi madaniyat uylari soni, har bir muassasaning inventari, shtat jadvali va xodimlar malakasi to‘g‘risidagi to‘liq qator ma’lumotlar aniqlanmadi. Shu bois maqolada tasdiqlanmagan raqamlar keltirilmadi; viloyatga xos miqdoriy xulosalar chiqarish o‘rniga, mavjud hujjatlar tasdiqlaydigan tashkiliy faktlar va mintaqaviy jarayonlar tahlil qilindi. Kelgusida Farg‘ona viloyat davlat arxividagi Madaniyat boshqarmasi fondining tegishli yig‘majildlarini o‘rganish orqali ushbu tahlilni aniq statistik ma’lumotlar bilan boyitish mumkin.

Xronologik jihatdan tadqiqot to‘rt bosqichga ajratildi: 1946–1953-yillar — urushdan keyingi tiklanish; 1954–1965-yillar — tarmoqning kengayishi va tashkiliy mustahkamlanish; 1966–1985-yillar — ommaviy madaniy-ma’rifiy faoliyat va moddiy-texnik talablarning ortishi; 1986–1991-yillar — qayta qurish, ijtimoiy-madaniy ehtiyojlarning o‘zgarishi va tizimning yangi sharoitga moslashuvi.

1. Urushdan keyingi tiklanish va tashkiliy asoslarning shakllanishi (1946–1953-yillar)

Ikkinchi jahon urushidan keyingi dastlabki yillarda madaniyat muassasalari faoliyatini qayta yo‘lga qo‘yish moddiy resurslarning cheklanganligi sharoitida kechdi. Urush davrida iqtisodiyotning harbiy ehtiyojlarga yo‘naltirilishi, qurilish materiallari va texnik vositalar taqchilligi, malakali ishchi kuchining yetishmasligi madaniy infratuzilmani rivojlantirish imkoniyatlarini cheklagan. Shu sababli madaniyat uylari va klublar faoliyatini tiklashda mavjud binolardan qayta foydalanish, ta’mirlash, jihozlarni markazlashgan tartibda taqsimlash va mahalliy tashkilotlar ko‘magiga tayanish muhim bo‘lgan.

1945-yil 2-dekabrdagi 860-son qaror viloyatda madaniy-oqartuv ishlarini alohida boshqaruv yo‘nalishi sifatida tashkil etishga qaratilgan edi [1]. Qarorda faqat muassasalar tarmog‘ini rivojlantirish emas, balki kadrlar malakasini oshirish masalasining ham qayd etilishi e’tiborlidir. Bu holat madaniy xizmat sifati bino yoki jihoz bilan cheklanmasligini, uni tashkil etuvchi xodimlarning bilim va tajribasi ham hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Mazkur bosqichda madaniyat uylarining moddiy bazasi, odatda, tomosha zali, sahna, yig‘ilish yoki mashg‘ulot xonasi, oddiy mebel, yoritish vositalari, musiqa cholg‘ulari va kutubxona burchagidan iborat bo‘lishi mumkin edi. Biroq bu tarkibni barcha muassasalarga

birdek xos deb bo‘lmaydi: shahar markazidagi yirik madaniyat uyi bilan kichik qishloq klubi imkoniyatlari o‘rtasida sezilarli tafovut bo‘lgan. Mavjud manbalarda Farg‘ona viloyatining har bir tumaniga oid jihozlar ro‘yxati berilmagani sababli bu tavsif davrning umumiy tashkiliy xususiyatlarini anglatadi.

Kadrlar ta’minotida klub mudiri, badiiy rahbar, kutubxonachi, musiqa to‘garagi rahbari, kinoapparat operatori va xo‘jalik ishlariga mas’ul xodim kabi vazifalar muhim o‘rin tutgan. Kichik muassasalarda bir xodim bir nechta vazifani bajarishi ehtimoli yuqori bo‘lgan. Bu holat ish hajmini oshirgan, ammo turli yo‘nalishlarda muntazam va sifatli xizmat ko‘rsatishni qiyinlashtirgan. Xodimlarning malakasini oshirish zarurati 1945-yilgi qarorda alohida ko‘rsatilgani ushbu muammoning dastlabki davrdanoq anglanganini bildiradi [1].

2. Tarmoqning kengayishi va moddiy bazaga qo‘yilgan talablar (1954–1965-yillar)

1950-yillarning ikkinchi yarmi va 1960-yillarda sovet jamiyatida madaniy-ma’rifiy muassasalar tarmog‘ini kengaytirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Aholining bo‘sh vaqtini tashkil etish, savodxonlik va umumiy bilim darajasini oshirish, badiiy havaskorlik jamoalarini shakllantirish, kino va ma’ruza orqali targ‘ibot olib borish vazifalari madaniyat uylari zimmasiga yuklatildi. O‘zbekiston SSRda madaniyat uylari vujudga kelishi va ularning ijtimoiy hayotdagi o‘rni bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar ham ushbu muassasalar san’atni targ‘ib qilish va jamoatchilikni jalb etish vositasi bo‘lganini qayd etadi [3].

Tarmoqning kengayishi moddiy-texnik bazaga bo‘lgan talabni oshirdi. Muassasa faoliyati uchun yaroqli bino, tomosha zali, sahna, pardalar, ovoz kuchaytirgich, mikrofon, musiqa asboblari, kinoapparat, proyeksiya ekrani, elektr simlari va yoritish tizimi zarur bo‘ldi. Badiiy havaskorlik to‘garaklari uchun esa mashg‘ulot xonalari, nota va o‘quv materiallari, milliy cholg‘ular hamda sahna liboslari talab etildi. Jihozlarning mavjudligi ularning sozligi va doimiy ta’mirlanishi bilan to‘ldirilmasa, muassasaning amaliy imkoniyati pasaygan.

Qishloq hududlarida moddiy bazani shakllantirishda xo‘jaliklar, korxonalar, kasaba uyushmalari va mahalliy ijroiya organlari bilan hamkorlik muhim bo‘lgan. Ayrim madaniy maskanlar xo‘jalik yoki korxona balansida bo‘lishi, boshqalari esa davlat madaniyat tizimi orqali boshqarilishi mumkin edi. Bunday ko‘p manbali ta’minot muassasalarni saqlashga yordam bergan bo‘lsa-da, moliyalashtirishning bir xil standart asosida amalga oshirilmasligiga ham olib kelgan.

Mazkur davrda kadrlar siyosati ham murakkablashdi. Madaniyat uyi rahbaridan ma’muriy ish yuritish, tadbirlar rejasini tuzish, jamoatchilik bilan ishlash va hisobot tayyorlash ko‘nikmalari talab etildi. Badiiy rahbarlar esa xor, drama, raqs, musiqa yoki xalq ijodi to‘garaklarini boshqarishi kerak edi. Kino namoyishi yo‘lga qo‘yilgan muassasalarda texnik operatorlar zarur bo‘lgan. Shu sababli umumiy savodxonlikning o‘zi yetarli bo‘lmay, maxsus tayyorgarlik va amaliy tajriba tobora muhim ahamiyat kasb etdi.

3. 1966–1985-yillarda ommaviy madaniy faoliyat va kundalik muammolar

1960-yillarning ikkinchi yarmidan 1980-yillarning o‘rtalarigacha madaniyat uylari va klublar ommaviy tadbirlar, bayramlar, siyosiy-ma’rifiy uchrashuvlar, kino namoyishlari, badiiy havaskorlik chiqishlari va turli to‘garaklarning asosiy maydonlaridan biri bo‘lib qoldi. Respublika miqyosidagi ma’lumotlarda 1960-yilda 2 977 ta klub, 1970-yilda esa 3 441 ta klub qayd etilgani keltiriladi [4]. Bu raqamlar O‘zbekiston SSR bo‘yicha umumiy o‘sish tendensiyasini ko‘rsatadi, biroq ularni Farg‘ona viloyatining alohida statistikasi sifatida talqin qilish mumkin emas.

Tarmoqning miqdoriy kengayishi muassasalarning real xizmat ko‘rsatish salohiyati ham xuddi shu sur’atda oshganini anglatmaydi. Bino mavjud bo‘lsa-da, isitish yoki elektr ta’minoti yetarli bo‘lmasligi, sahna jihozlari eskirishi, musiqa asboblari yetishmasligi, kinoapparatura ishlamay qolishi yoki ta’mirlash uchun mablag‘ ajratilmasligi mumkin edi. Shu sababli rasmiy hisobotlarda muassasa sifatida qayd etilgan klubning amalda muntazam ishlashi o‘rtasida farq yuzaga kelgan.

Farg‘ona vodiysi qishloqlaridagi madaniy muassasalar faoliyatiga bag‘ishlangan tadqiqotda 1960–1980-yillarda klublar va kinoteatrlar faoliyatida rejalashtirilgan vazifalar bilan amaliy holat o‘rtasida tafovutlar bo‘lgani, ayrim muassasalar yetarli ishlamagani va malakali mutaxassislar yetishmagani ta’kidlanadi [2]. Muallif qishloq aholisining tomorqa ishlari bilan bandligi va bo‘sh vaqt cheklanganini ham madaniy xizmatdan foydalanish darajasiga ta’sir etuvchi omil sifatida ko‘rsatadi [2]. Bu xulosa Farg‘ona viloyatidagi qishloq madaniyat uylarini tahlil qilishda ham e’tiborga loyiq, biroq Andijon viloyatiga oid kuzatuvlarni Farg‘ona viloyatining bevosita statistik dalili sifatida ko‘chirish mumkin emas.

Madaniyat uylari faoliyatining muhim ko‘rsatkichlaridan biri badiiy havaskorlik jamoalari edi. Xor, ashula, raqs, drama, dutor, doira va xalq cholg‘ulari to‘garaklari aholining ijodiy faolligini namoyon etish imkonini yaratdi. Biroq bunday jamoalarning muntazam ishlashi rahbarning musiqiy yoki sahna tajribasi, mashg‘ulot xonasi, cholg‘u asboblari va repertuar materiallariga bog‘liq edi. Xodimlar almashinuvi yoki mutaxassisning boshqa ishga o‘tishi to‘garakning faoliyatini susaytirishi mumkin edi.

Moddiy-texnik ta’minotning yana bir yo‘nalishi transport masalasi bo‘ldi. Tuman markazidagi madaniyat muassasasining ko‘chma konsert brigadasi yoki kino ko‘rsatish guruhini chekka qishloqlarga yuborishi uchun transport, yoqilg‘i va texnik jihozlarni tashish imkoniyati zarur edi. Bunday imkoniyat cheklanganida madaniy xizmat markaziy aholi punktlarida ko‘proq jamlanib, chekka hududlarda tadbirlar muntazamligi pasayishi mumkin edi.

Kadrlar ta’minotidagi muammolar faqat mutaxassislar soni bilan cheklanmagan. Xodimlarning ish haqi, uy-joy sharoiti, kasbiy o‘sish imkoniyati, malaka oshirish kurslariga qatnashish va ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash ham muhim omillar edi. Madaniyat uyi rahbari ko‘pincha ma’muriy topshiriqlar va hisobotlar bilan band bo‘lib, ijodiy jarayonga

yetarlicha vaqt ajrata olmasligi ehtimoli mavjud edi. Shu bilan birga, malakali badiiy rahbar yoki musiqa o‘qituvchisi bo‘lmagan qishloq muassasasida to‘garaklar faoliyati havaskorlar tashabbusiga bog‘lanib qolgan.

Davrning mafkuraviy xususiyatlari ham muassasalar repertuari va ish rejasiga ta’sir ko‘rsatdi. Rasmiy bayramlar, siyosiy sanalar, mehnat yutuqlarini targ‘ib etuvchi tadbirlar va kommunistik mafkuraga oid ma’ruzalar madaniy rejalarning muhim qismini tashkil etgan. Shu bilan birga, xalq qo‘shiqlari, milliy cholg‘u ijrochiligi, raqs, mahalliy urf-odatlar va og‘zaki ijod shakllari ham aholining madaniy ehtiyojlarini qondirishda davom etdi. Demak, madaniyat uylari bir vaqtning o‘zida rasmiy mafkuraviy vazifalarni bajaruvchi va mahalliy madaniy an’analarni uzatuvchi makon bo‘lib xizmat qilgan.

4. Qayta qurish davri va 1991-yil arafasidagi holat (1986–1991-yillar)

1980-yillarning ikkinchi yarmida qayta qurish va oshkoralik jarayonlari jamiyatning ijtimoiy-madaniy hayotiga ham ta’sir ko‘rsatdi. Madaniyat muassasalarida ilgari cheklangan yoki ikkinchi darajali bo‘lgan mavzular, mahalliy tarix, milliy qadriyatlar, til va an’analar bilan bog‘liq masalalarga qiziqish kuchaydi. Bu jarayon madaniyat uylari repertuari va tadbirlar mazmunini yangilash ehtiyojini yuzaga chiqardi.

Biroq mazmuniy yangilanish moddiy bazaning avtomatik ravishda yaxshilanishiga olib kelmadi. Eskirgan binolar, ta’mirtalab tomlar, isitish tizimlari, sahna va ovoz uskunalari, cholg‘u asboblari hamda transport bilan bog‘liq muammolar saqlanib qolishi mumkin edi. Xodimlardan esa yangi ijtimoiy talablarni tushunish, mahalliy jamoatchilik bilan ochiqroq muloqot qilish va repertuarni qayta ko‘rib chiqish talab etildi.

1991-yilga kelib sovet boshqaruv tizimining tugashi madaniyat uylari faoliyatining tashkiliy va moliyaviy asoslarini qayta ko‘rib chiqish zaruratini keltirib chiqardi. Bu maqola doirasida 1991-yildan keyingi davr alohida tahlil qilinmaydi, biroq sovet davrida shakllangan bino fondi, jihozlar, xodimlar tarkibi va boshqaruv amaliyoti keyingi bosqich uchun muhim meros bo‘lib qolgani ta’kidlanishi lozim.

5. Moddiy-texnik baza va kadrlar ta’minotining o‘zaro bog‘liqligi

Tadqiqot natijalari madaniyat uylari faoliyatini ikki alohida yo‘nalish — moddiy baza va kadrlar — sifatida emas, balki yagona tizim sifatida baholash zarurligini ko‘rsatadi. Zamonaviy yoki yaxshi jihozlangan bino malakali xodimlarsiz to‘liq ishlamaydi; aksincha, tajribali badiiy rahbarning faoliyati ham mos xona, cholg‘u, ovoz uskunasi va mashg‘ulot vositalarisiz cheklanadi. Shuning uchun muassasa samaradorligi bino, jihoz, mablag‘ va inson resurslari uyg‘unligiga bog‘liq.

Moddiy-texnik bazani shartli ravishda besh guruhga ajratish mumkin: birinchisi — bino va kommunal infratuzilma; ikkinchisi — sahna, tomosha zali va mebel; uchinchisi — ovoz, yoritish va kino texnikasi; to‘rtinchisi — musiqa asboblari, liboslar va to‘garak jihozlari; beshinchisi — transport, aloqa va xo‘jalik inventari. Ushbu guruhlarning har biri muassasaning alohida xizmat yo‘nalishiga ta’sir ko‘rsatgan.

Kadrlar tarkibini esa rahbar-ma’muriy xodimlar, badiiy-ijodiy mutaxassislar, kutubxona va ma’rifiy ish xodimlari, texnik xodimlar hamda xo‘jalik xodimlariga ajratish mumkin. Amaliyotda kichik muassasalarda ushbu vazifalarning bir qismi bir xodim zimmasiga yuklatilgan bo‘lishi mumkin. Bunday ko‘p vazifalilik xarajatlarni kamaytirgan bo‘lsa-da, xodimning ixtisoslashuvi va xizmat sifati uchun muayyan cheklovlar tug‘dirgan.

Quyidagi jadval moddiy baza va kadrlar o‘rtasidagi funksional bog‘liqlikni umumlashtiradi:

Yo‘nalish	Zarur moddiy resurslar	Asosiy kadrlar
Sahna va konsert faoliyati	Sahna, yoritish, ovoz kuchaytirgich, mikrofon, libos	Badiiy rahbar, musiqa rahbari, texnik xodim
Kino namoyishi	Kinoapparat, ekran, elektr ta’minoti, zal	Kinooperator, texnik xodim
To‘garaklar	Mashg‘ulot xonasi, cholg‘u, o‘quv-uslubiy material	To‘garak rahbari, musiqa yoki drama mutaxassisi
Ma’rifiy ishlar	Kutubxona fondi, ko‘rgazma vositalari, mebel	Kutubxonachi, ma’ruzachi, klub mudiri
Muassasa boshqaruvi	Ish xonasi, aloqa, xo‘jalik inventari, transport	Direktor/mudir, hisobchi, xo‘jalik xodimi

Olingan natijalar Farg‘ona viloyati madaniyat uylari tarixini baholashda “muassasalar sonining ko‘payishi” mezonining o‘zi yetarli emasligini ko‘rsatadi. Respublika bo‘yicha klub muassasalari sonining ortgani haqidagi statistik ma’lumotlar tarmoqning kengayishini tasdiqlaydi [4]. Biroq mintaqaviy tadqiqotlarda ayrim qishloq klublari va kinoteatrlarining sust ishlagani, malakali mutaxassislar yetishmagani qayd etilishi [2] miqdoriy o‘sish va xizmat sifati o‘rtasida tafovut bo‘lganini anglatadi.

Bu tafovutni bir necha omil bilan izohlash mumkin. Birinchidan, qurilish va jihozlash xarajatlari muassasalar o‘rtasida teng taqsimlanmagan bo‘lishi mumkin. Ikkinchidan, texnik vositalar xarid qilingandan keyin ularni ta’mirlash va ehtiyot qismlar bilan ta’minlash masalasi yuzaga kelgan. Uchinchidan, chekka qishloqlarda malakali mutaxassislarni ishga jalb qilish va uzoq muddat saqlab qolish qiyin bo‘lgan. To‘rtinchidan, aholining mehnat rejimi va kundalik turmush sharoiti madaniy tadbirlarda qatnashish imkoniyatiga ta’sir qilgan.

Farg‘ona viloyati Madaniyat boshqarmasiga oid 1945–2006-yillar hujjatlarining viloyat davlat arxivida saqlanishi mavzuning manbashunoslik bazasi mavjudligini ko‘rsatadi [1]. Ushbu hujjatlar orasida yillik hisobotlar, shtat jadvallari, moliyaviy smetalar, ta’mirlash rejalari, inventar ro‘yxatlari, xodimlarni ishga qabul qilish va malaka oshirishga oid buyruqlar bo‘lishi mumkin. Biroq bunday hujjatlarning mavjudligi va mazmuni arxiv katalogi hamda

yig‘majildlar asosida alohida tekshirilishi lozim; maqolada ular ko‘rilgan deb da’vo qilinmaydi.

Shu jihatdan, keyingi bosqichdagi chuqur tadqiqotda Farg‘ona viloyati davlat arxivining Madaniyat boshqarmasi fondi bilan bir qatorda tuman ijroiya qo‘mitalari, kasaba uyushmalari, kolxoz-sovxozlar va korxonalarga tegishli hujjatlarni qiyosiy o‘rganish maqsadga muvofiq. Har bir tuman bo‘yicha muassasalar soni, bino maydoni, o‘rindiqlar soni, elektr va isitish tizimi, musiqa asboblari, kinoapparatlar, shtat birliklari, oliy yoki o‘rta maxsus ma’lumotli xodimlar ulushi kabi ko‘rsatkichlar alohida jadvalga kiritilishi mumkin.

Tadqiqotning yana bir muhim jihati — sovet mafkuraviy siyosati va mahalliy madaniy hayotning o‘zaro ta’siridir. Madaniyat uylari rasmiy mafkurani targ‘ib qilgan bo‘lsa-da, ular mahalliy san’atkorlar, havaskor ijrochilar va jamoatchilik uchun ijodiy maydon ham yaratgan. Shu sababli mazkur muassasalarni faqat mafkuraviy nazorat vositasi yoki faqat milliy madaniyatni rivojlantirgan maskan sifatida biryoqlama baholash to‘g‘ri emas. Ularning faoliyatida ikkala yo‘nalish ham yonma-yon mavjud bo‘lgan.

Umuman olganda, Farg‘ona viloyati misolida madaniyat uylari tarixini o‘rganish hududiy ijtimoiy tarix, kundalik hayot, bo‘sh vaqt madaniyati, kasbiy mehnat tarixi va sovet davri boshqaruv amaliyotini birlashtiruvchi tadqiqot yo‘nalishidir. Moddiy-texnik baza va kadrlar masalasini birgalikda tahlil qilish muassasalarning rasmiy hisobotlardagi ko‘rinishi bilan aholiga amalda ko‘rsatgan xizmati o‘rtasidagi farqni aniqlash imkonini beradi.

XULOSA

1946–1991-yillarda Farg‘ona viloyati madaniyat uylari va klub muassasalari faoliyati hududiy madaniy-oqartuv tizimining shakllanishi, kengayishi va sovet davri oxiridagi o‘zgarishlari bilan uzviy bog‘liq bo‘ldi. 1945-yil 2-dekabrdagi 860-son qaror viloyatda madaniy-oqartuv ishlarini boshqarishning tashkiliy asoslarini belgilashda muhim o‘rin tutdi. Unda muassasalar faoliyatini takomillashtirish bilan birga kadrlar malakasini oshirish masalasining ham qayd etilishi moddiy va inson resurslari o‘zaro bog‘liq holda ko‘rilganini anglatadi [1].

Birinchidan, urushdan keyingi davrda madaniyat muassasalarini tiklash va mavjud binolardan foydalanish ustuvor vazifalardan bo‘ldi. Moddiy resurslar cheklangan sharoitda bino, jihoz va texnik vositalarning holati muassasa faoliyatining ko‘lamini belgiladi.

Ikkinchidan, 1950–1960-yillarda madaniy muassasalar tarmog‘ining kengayishi sahna, ovoz, yoritish, kino texnikasi, musiqa asboblari va mashg‘ulot xonalariga bo‘lgan ehtiyojni oshirdi. Biroq tarmoqning kengayishi barcha muassasalarning bir xil darajada jihozlanganini anglatmadi.

Uchinchidan, 1966–1985-yillarda ommaviy madaniy-ma’rifiy tadbirlar, kino namoyishlari va badiiy havaskorlik jamoalari madaniyat uylari faoliyatining muhim yo‘nalishlari bo‘ldi. Shu bilan birga, qishloq joylarda mutaxassislar yetishmasligi, ayrim klublarning sust ishlashi va aholining bo‘sh vaqti cheklangani kabi muammolar kuzatilgan [2].

To‘rtinchidan, kadrlar ta’minotida klub mudiri, badiiy rahbar, kutubxonachi, musiqa va texnik xodimlarning kasbiy tayyorgarligi muassasa xizmatlari sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatdi. Kichik muassasalarda bir xodimning bir nechta vazifani bajarishi ish samaradorligi va ixtisoslashuvni cheklashi mumkin edi.

Beshinchidan, 1986–1991-yillarda madaniy mazmunni yangilashga ehtiyoj kuchaygan bo‘lsa-da, moddiy bazani saqlash va yangilash muammolari dolzarbligicha qoldi. 1991-yilga kelib sovet davrida shakllangan bino fondi, jihozlar va kadrlar salohiyati keyingi davr madaniyat tizimi uchun muhim meros bo‘lib qoldi.

Xulosa qilib aytganda, Farg‘ona viloyati madaniyat uylari faoliyatining tarixiy samaradorligini baholashda muassasalar soni bilan cheklanmasdan, ularning texnik holati, moliyalashtirish manbalari, xodimlar malakasi va aholining real ehtiyojlariga mosligini birgalikda o‘rganish zarur. Kelgusida viloyat davlat arxividagi 1945–2006-yillarga oid Madaniyat boshqarmasi hujjatlari asosida tumanlar kesimida statistik ma’lumotlar tuzish, shtat va inventar hujjatlarini qiyoslash hamda sobiq xodimlar bilan og‘zaki tarix intervyularini o‘tkazish mavzuning ilmiy asoslanganligini yanada kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.“Kun tarixi. Bugun xalqaro madaniyat kuni. Farg‘ona viloyati Madaniyat boshqarmasi tarixidan”. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi “O‘zarxiv” agentligi, 15.04.2021. https://archive.uz/post/kun-tarixi-bugun-xalqaro-madaniyat-kuni-fargona-viloyati-madaniyat-boshqarmasi-tarixidan

2.Raimjonov Z. R. “XX asr 60–80-yillarida Farg‘ona vodiysi qishloqlarida madaniy muassasalar faoliyati hamda aholining dam olish maskanlari (Andijon viloyati misolida)”. SHOKH LIBRARY, 2025. https://wosjournals.com/index.php/shokh/article/view/4944

3.Jaxongirov I. F. “O‘zbekiston SSRda madaniyat uylarining vujudga kelishi”. Educational Research in Universal Sciences. https://erus.uz/index.php/er/article/view/2756

4.“Respublikada 1946–90 yillardagi ma’naviy-madaniy qaramlik va uning oqibatlari. Qatag‘onlikning yangi to‘lqini”. Elektron kutubxona PDF materiali. https://aylim-kutubxona.uz/storage/books/August2024/ZckxD2JbuiEUV0JGE3Yr.pdf

5.“Klub muassasalarining nizomlar to‘plami”. Toshkent, 1967. (Raimjonov Z. R. maqolasida foydalanilgan bibliografik manba sifatida qayd etilgan.)

6.Egamov E., Mehmonov S. “Qishloq aholisining turmush sharoiti: muammo va yechimlar”. Toshkent: Mehnat, 1991. (Raimjonov Z. R. maqolasida keltirilgan bibliografik ma’lumot.)